

Скавронська І.В.

Викладачка кафедри міжнародної економіки та маркетингу Тернопільського національного економічного університету

Інноваційні процеси у сфері туризму в умовах євроатлантичної інтеграції України

Кафедра міжнародної економіки та маркетингу ТНЕУ

Резюме

Скавронська І.В. Інноваційні процеси у сфері туризму в умовах євроатлантичної інтеграції України.

Стаття присвячена питанням становлення і розвитку інноваційних процесів у сфері туризму в умовах євроатлантичної інтеграції України. Обґрунтовано теоретичне значення понять “інновації” та “інноваційний процес”. Розкрито особливості інноваційних процесів у системі міжнародних туристичних послуг. Здійснено оцінку нормативно-правової бази для запровадження інновацій у сферу туризму України. Запропоновано концептуальні положення щодо підвищення ефективності застосування інновацій у туристичній галузі України.

Ключові слова: інновації, туризм, технології, процес, іноземні інвестиції, туристичний кластер, постіндустріальний тип економіки.

The summary

Skavronska I.V. Innovative processes in the field of tourism in the conditions of Euro-Atlantic integration of Ukraine.

The article is devoted to the problems of innovative processes origin and development in the field of tourism in the conditions of Euro-Atlantic integration of Ukraine. Theoretical value of the concepts “innovations” and “innovative process” are grounded. The features of innovative processes in the system of international tourism services are exposed. The normatively legal base for innovations introduction in the

tourism sphere of Ukraine is evaluated. Conceptual positions concerning the increase of efficiency of innovations application in tourism industry of Ukraine are offered.

Key terms: *innovations, tourism, technologies, process, foreign investments, tourist cluster, postindustrial type of economy.*

Сучасний етап розвитку світової спільноти характеризується повсюдним впровадженням нових технологій, процесів інформатизації та автоматизації, тобто дифузією знань, стрімким проникненням інформаційних та телекомунікаційних потоків в усі сфери суспільного розвитку і перетворенням їх на відповідні чинники економічного зростання. Людство завжди прагнуло до всього нового і невідомого. Саме тому цю тенденцію експлуатують виробники, конструктора, дизайнери і проектувальники. Це свідчить про об'єктивність переходу світової економіки від традиційного індустріального типу до якісно нового – постіндустріального. Журнал Business Week в одному із своїх спеціальних звітів відзначає: “Ми переходимо від економіки знань до економіки креативності. І головна задача на даному етапі – дати споживачам те, що вони хочуть, перш, ніж вони самі зрозуміють, що їм потрібно” [1].

Світовою практикою доведено, що процеси розвитку сучасного суспільства можуть бути найбільш ефективно реалізовані лише за умов формування і постійного розвитку ринку інноваційних товарів та послуг, оскільки саме через його функціонування можна максимально адекватно визначити і задовольнити суспільно-економічні потреби, необхідний рівень техніко-технологічного оснащення продуктивних сил, рівень освіти та інформаційної культури населення, а також тенденції розвитку світової економіки.

Оскільки на початок XXI ст. туризм залишається найдинамічнішою сферою, інноваційна діяльність у даній галузі є невід'ємною складовою забезпечення зростаючого попиту на проведення дозвілля у подорожі.

В умовах глобалізації туризм в українській державі стає дійовим засобом формування ринкового механізму господарювання, надходження значних коштів

до державного бюджету, однією з форм раціонального використання вільного часу, залучення широких верств населення до пізнання історико-культурної спадщини, що потребує постійно оновленої пропозиції, яку повною мірою може забезпечити саме інноваційна діяльність у туризмі.

Сьогодні в Україні розрив між інноваційним рівнем і бажанням швидко досягти європейських стандартів життя призвів до бурхливих перетворень у суспільстві, які доводять необхідність врахування диференціації технологічно-інформаційного розвитку країн.

Все це вимагає аналізу і формування відповідних пропозицій і рекомендацій щодо становлення і розвитку інноваційних процесів саме у сфері туризму України.

Вагомий внесок у дослідження інноваційної діяльності туристичної сфери зробили такі вчені, як П.Кругмен, А. І. Сухоруков, А.С.Філіпенко, А.А.Чухно, В.О.Цибульський та інші.

Так, А.І.Сухоруков звертає увагу на технологічну реструктуризацію в межах певного сектору економіки, в результаті чого можливо отримати перелік найважливіших технологічних досягнень (high-tech) у відповідній сфері, у даному випадку в туризмі. А.А.Чухно, у свою чергу, визначає проблеми переходу до постіндустріальної економіки, що супроводжується прискореним розвитком інновацій у всіх галузях. Тоді як В.О.Цибульський стверджує, що зміни суспільних потреб, видів туристичної діяльності та їхніх взаємозв'язків, цінностей, які створюються в результаті такої діяльності повинні знаходити відображення в системі наукових знань суспільства, якості його поінформованості про ті процеси, події, явища, які відбуваються сьогодні.

З огляду на науково-практичну актуальність теми і враховуючи результати дослідження окремих її аспектів, метою роботи є уточнення теоретичних засад динамічного розвитку інноваційної діяльності у сфері міжнародного туризму та обґрунтування шляхів підвищення ефективності її функціонування в Україні в ринкових умовах.

Комплексний підхід до реалізації поставленої мети зумовив необхідність розв'язання наступних завдань:

- ✚ теоретично обґрунтувати поняття “інновації” та “інноваційний процес”;
- ✚ розкрити особливості інноваційних процесів у системі міжнародних туристичних послуг;
- ✚ оцінити нормативно-правову базу для запровадження і розвитку інновацій у сфері туризму України;
- ✚ виявити закономірності розвитку інновацій на національному ринку туристичних послуг;
- ✚ розробити концептуальні положення щодо підвищення ефективності застосування інновацій у туристичній галузі України.

Кінець ХХ ст. – початок ХХІ ст. характеризується становленням та широкомасштабним розвитком якісно нової епохи суспільного прогресу. Вона докорінним чином відрізняється від індустріальної, яка, по суті, лише вирішувала завдання оптимізації бізнес-процесів шляхом підвищення рівня їх автоматизації. Світовий досвід довів, що подальший економічний розвиток країн у такому напрямі вже не приносить відчутних позитивних економічних змін і тільки інновації, які поєднують знання та новітні технології, стають основою якісно нового прояву відтворення виробничих відносин, рушійною силою розбудови економіки та суспільства в цілому.

У процесі дослідження необхідності інновацій, здійсненого у 2005 році консалтинговою компанією Boston Consulting Group, 940 топ-менеджерів найбільших корпорацій США призналися, що збільшення доходів шляхом впровадження інновацій критично важливо для досягнення успіху в їх галузях [2]. А наступне дослідження, проведене у 2006 році, показало, що 72% компаній мають намір збільшити витрати на інновації протягом року [3, 27-29]. Проте, більшість компаній усвідомлюючи необхідність інновацій, точно не знають, що таке вдала інновація, оскільки при інноваційній діяльності необхідно виходити за рамки існуючих категорій, орієнтуючись на максимальні споживчі потреби.

Поняття “інновації” (англ. - нововведення) включає ідеї та пропозиції, які, в більшості випадках, засновані на результатах відповідних спеціальних наукових досліджень та інженерних розробок, і, які можуть стати основою для створення нових видів продукції чи поліпшення споживчих характеристик (технічних, економічних тощо) існуючих товарів, створення нових процесів, послуг, чи будь-чого, що може покращити "якість життя" людства [4]. Відповідно до ЗУ “Про інноваційну діяльність”, *інновації* - новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери [5].

Нововведення в туризмі мають сприйматися як постійний, глобальний і динамічний процес. Туристичні інновації виражаються у формі нових ідей, процесів, кінцевих продуктів. Поєднуючи в собі товари та послуги різноманітних сфер економіки, туризм робить нововведення не лише засобом досягнення максимального прибутку, а й заохочує інноваційні процеси для пристосування індустрії туризму до все новіших стратегій маркетингу.

Під *інноваційним процесом* розуміють сукупність неперервно здійснюваних у просторі і часі, якісно нових прогресивних змін. Інноваційні процеси саме у туризмі на сучасному етапі розвитку можна охарактеризувати як такі, що мають структуроутворююче значення, сприяючи інтенсифікації диверсифікаційних процесів залежно від рівня соціально-економічного розвитку країн.

Вкінці ХХ ст. випереджальні темпи розвитку світової економіки призвели до зміни товарної структури ринку в бік збільшення питомої ваги інноваційної, дорогої продукції. Означені процеси визначили якісний перехід суспільства від задоволення потреб життєзабезпечення на шляху нарощування кількісних та якісних параметрів так званого “суспільства споживання” до задоволення потреб “вільного часу”. Це свідчить про зміни у структурі споживання в індустріально розвинених країнах (чого, на жаль, не можна сказати про Україну) в бік

зменшення частки витрат у сімейному бюджеті на задоволення таких життєвих потреб, як харчування, одяг, облаштування житла, утримання транспортних засобів, та збільшення витрат на освіту, дозвілля, відпочинок та туризм. Цей етап характеризується саме необхідністю освіти, доступності культурних цінностей, доступу до сучасних телекомунікаційних мереж тощо, які забезпечують інформованість, спілкування, сприяють постійному самовдосконаленню, в тому числі професійному зростанню, розширюючи коло прикладання праці. Таким чином, основою зростання сфери туризму, її галузевої та територіальної реструктуризації, інтенсивного формування ринку туристичних послуг на всіх рівнях є об'єктивні суспільні зрушення, викликані глобалізаційними та інтеграційними процесами та зафіксовані в зміні попиту на світовому ринку. Зокрема, інтернаціоналістська сутність послуг, глобальність форм їх організації проявляється в концентрації найбільш інноваційних видів діяльності в центрах ділової активності світової економіки. Особлива роль тут належить зв'язку і транспортним комунікаціям, особливо показовими є міжнародні авіаперевезення.

Для переходу економіки України на інноваційний шлях розвитку необхідне відповідне законодавче та нормативно-правове забезпечення. Розробка та впровадження цього забезпечення особливо актуальні для розвитку такого виду економічної діяльності як туризм.

Вихідні правові передумови державної інноваційної політики закладено в Конституції України. Ст. 54 гарантує громадянам свободу наукової і технічної, а також інших видів творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав. У цій самій статті визначено, що держава сприяє розвитку науки, встановленню наукових зв'язків України із світовим співтовариством [6].

Окрім Конституції розвиток інноваційної діяльності регламентується ЗУ “Про інноваційну діяльність”, ЗУ “Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні”, ЗУ “Про основи державної політики у сфері науки і науково-технічної діяльності” та іншими законодавчими актами, що регулюють суспільні відносини у цій сфері.

Так, відповідно до ЗУ “Про інноваційну діяльність” суб'єкти господарювання всіх форм власності, що реалізують в Україні інноваційні проекти, і підприємства всіх форм власності, які мають статус інноваційних, одержують державну підтримку [5]. Головною метою державної інноваційної політики є створення соціально-економічних, організаційних і правових умов для ефективного відтворення, розвитку й використання науково-технічного потенціалу країни, забезпечення впровадження сучасних екологічно чистих, безпечних, енерго- та ресурсозберігаючих технологій, виробництва та реалізації нових видів конкурентоздатної продукції.

У ЗУ “Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні” визначаються стратегічні пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні на 2003-2013 роки, серед яких виділяють транспортні системи: будівництво і реконструкцію; охорону і оздоровлення людини та навколишнього середовища, що безпосередньо стосується туризму [7].

Сфера туризму, у свою чергу, регулюється ЗУ “Про туризм”, згідно якого держава проголошує туризм одним з пріоритетних напрямів розвитку національної культури та економіки [8]. Цей Закон визначає загальні правові, організаційні та соціально-економічні засади реалізації державної політики України в галузі туризму.

Відповідно до Указу Президента України “Про підтримку розвитку туризму в Україні” відбувається стимулювання розвитку туризму в Україні та підтримка вітчизняних суб'єктів туристичної діяльності [9].

Закон України “Про Курорти” визначає правові, організаційні, економічні та соціальні засади розвитку курортів в Україні та спрямований на забезпечення використання з метою лікування і оздоровлення людей природних лікувальних ресурсів, природних територій курортів, які є надбанням народу, та їх охорони [10].

Отже, запровадження і розвиток інновацій у сфері туризму регулюється вищезазначеними нормативно-правовими актами, які стосуються як інноваційної

діяльності, так і туристичної, та визначають статус і права, принципи і засади діяльності держави й суб'єктів господарювання. Проте в Україні немає чітко визначених законодавчих актів, які б стосувалися правових засад впровадження інновацій саме у туристичну сферу, що викликає нагальну потребу в удосконаленні законодавчої бази розвитку інноваційної діяльності. У зв'язку з цим прискорення інноваційних процесів є важливою складовою державної політики в Україні. Науково-технологічний, технічний та інформаційний рівні нині значною мірою визначають міжнародне становище країни, її місце на світовому ринку, стабільність національної економіки в цілому.

Інновації притаманні перш за все розвиненим країнам, особливо постіндустріальним, які й визначають сучасні світогосподарські зрушення. Застосування інновацій у країнах, що розвиваються або знаходяться на стадії трансформації дозволить їм ефективніше долучитися до світогосподарських зв'язків, але технологічне відставання пригальмовує цей процес, призводячи до збереження розриву в рівнях розвитку. Таким чином, можна стверджувати, що рівень розвитку та структурованість сфери туризму є наслідком і показником рівня розвитку економіки як на світовому, так і на національному рівнях, участі в міжнародному поділі праці, а також структурної перебудови світового господарства під дією глобалізаційних та інтеграційних процесів.

Щодо України, то її економічна динаміка досі не лише не набула сучасної постіндустріальної спрямованості, а навіть не створила достатньо міцного підґрунття для запровадження основ інноваційного розвитку. Проте, в будь-якому випадку, держава та суб'єкти господарської діяльності намагаються впроваджувати і застосовувати інноваційні підходи розвитку туризму, виробляти товари та послуги туристичного призначення з використанням нововведень. Як наголошується в посланні Президента України “Європейський вибір”: “Україна зможе посісти належне місце в Європі і в світі за умови опанування інноваційного шляху розвитку, підвалини якого мають бути закладені в процесі структурної перебудови економіки” [11]. На сьогоднішній

день в Україні ініціюється створення та фінансування науково-дослідницьких програм, наукових центрів, організація конференцій та круглих столів щодо розвитку туризму на основі нововведень.

Впровадження інновацій пропагується здійснювати як на державному, так і на регіональному рівнях. Так, 4 жовтня 2006 року у м. Львові в рамках VI Міжнародного ярмарку інвестицій та нерухомості “Україна-ЄС” відбувся Міжнародний науково-практичний семінар “Інноваційні аспекти транскордонного співробітництва”, метою якого був аналіз та узагальнення проблем інноваційної діяльності та розвитку науково-технологічної сфери України в її транскордонному вимірі. На семінарі було вирішено, що доцільно активізувати запровадження інноваційної моделі транскордонного співробітництва зі всіма країнами-партнерами, а також стимулювання інновацій у сфері малого підприємництва, у сільськогосподарському, туристичному та будівельному секторі економіки, а також здійснювати розвиток та облаштування інфраструктури релігійного туризму в прикордонні [12].

18 березня 2008 року у Запоріжжі в рамках проекту “Регіональне врядування та розвиток” відбувся Перший регіональний форум з розвитку туризму, в якому взяли участь понад 70 представників обласної та районних органів влади, громадських організацій та туристичних бізнесів: готелів, ресторанів, музеїв тощо. Серед основних питань, які обговорювалися під час форуму, було впровадження інновацій, а саме: створення інформаційних центрів для надання інформації про вже існуючі на сьогодні туристичні послуги та аналізу пропозицій від представників бізнесу і громадськості щодо шляхів подолання проблем у галузі туризму; встановлення так званого “коридору туризму” Запоріжжя-Мелітополь-Бердянськ, в межах якого найактивніше розвивати саме туризм. У свою чергу, Запорізька торгово-промислова палата виступила з ініціативою створення туристичного кластера у Запорізькій області. Адже як зазначає міжнародний експерт проекту ЄС „Послуги з підтримки міжнародної співпраці в пріоритетних регіонах” Лана Хопкінсон: “Кластерний підхід до

розвитку туризму сприяє підвищенню можливостей до впровадження інновацій (нових ідей, нових продуктів), розширенню спектру послуг, які надаються, адже в кластерах органічно поєднується як конкуренція, так і співробітництво” [13].

Першим туристичний кластер в Україні було створено у Кам'янці-Подільському, разом з ним успішно функціонують туристичний кластер "Південне туристичне кільце", кластер сільського туризму “Оберіг”. Кластерна модель розвитку туризму стала інноваційним механізмом використання наявних ресурсів та людських зусиль для розв’язання проблем у галузі туризму, підвищення рівня обслуговування, оптимізації співвідношення ціни та якості турпослуг та поліпшення транспортної інфраструктури в Україні, і таким чином, створення інновацій.

Як зазначалося вище, важливу роль у створенні інновацій відіграє науково-технологічний прогрес (НТП). В Україні наголошується саме на необхідності поєднання ринкових і державних важелів стимулювання НТП, запровадження механізмів довгострокового кредитування, використання інноваційного потенціалу приватизації, механізмів стимулювання національного виробника туристичної галузі. Напрацьована правова база у складі законів України “Про наукову і науково-технічну діяльність”, “Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки”, “Про інноваційну діяльність”, “Про Загальнодержавну комплексну програму розвитку високих наукоємних технологій” генерує інформацію, необхідну для інноваційного розвитку туризму. Разом з тим вплив інновацій на економічний розвиток країни майже не відчувається, про що свідчить низький рівень підприємств, що впроваджують інновації – 11,5%, низькими залишаються обсяги державного замовлення на новітні технології, які щорічно становлять близько 1% бюджетного фінансування наукової сфери, незначна частка інноваційної продукції в обсязі реалізованої продукції – 6% (станом на 2007 рік) [14] . Саме за цих причин знання та їх технологічне застосування забезпечують в Україні лише 5—10% економічного зростання,

тоді як у розвинутих країнах — до 90%. Таким чином, сучасна економічна ситуація в Україні характеризується низьким рівнем затребуваності наукових знань і повільним нарощуванням наукомісткого виробництва.

Отже, в сучасному світі відбувається переоцінка основних цінностей. Від економічної спрямованості суспільство переходить до інноваційної, від нагромадження матеріального багатства як основи особистого добробуту – до нагромадження інформації як основи суспільного прогресу. Інвестиції в людський капітал і формування на цій основі інтелектуального капіталу суспільства перетворюються на пріоритетний загальнонаціональний інтерес. Американський економіст Д. Брайт зазначав, що це — єдиний процес, який поєднує науку, техніку, економіку, підприємництво та управління [15].

На основі вищесказаного можна зробити такі висновки і запропонувати концептуальні положення щодо підвищення ефективності застосування інновацій у туристичній галузі України:

1. У статті пропонуємо теоретичне обґрунтування понять “інновації” та “інноваційний процес”. Саме у результаті інноваційного процесу відбувається ціленаправлена зміна, яка створює нові аспекти в діяльності; здійснюється успішне використання нових ідей; впроваджується нова організаційна структура в будь-якій галузі економіки.

2. Проведене дослідження розкриває особливості інноваційних процесів у системі міжнародних туристичних послуг. Підсумковим результатом розвитку науки та високотехнологічних галузей у XXI столітті стало формування в економіках провідних країн світу нового механізму саморозвитку - національних інноваційних систем, у рамках яких зароджуються і реалізуються інновації. Незважаючи на національні відмінності, загальною рисою усіх без винятку національних інноваційних систем є лідерство у забезпеченні трьох пріоритетів розвитку: науки, освіти та наукоємного виробництва. Ефективність державної політики саме у сфері

управління інноваційними процесами визначає конкурентоспроможність національної економіки. У туристичній галузі інноваційна діяльність здійснюється з метою впровадження досягнень маркетингового наукового процесу у виробництво і збут туристичної продукції

3. Саме законодавча база повинна забезпечувати право на інновацію відповідного суб'єкта туристичної діяльності; захищати інноваторів від можливого плагіату; регулювати відносини між учасниками туристичного процесу; стимулювати туристичні організації у вживанні заходів щодо покращення якості турпродукції. Введення системи сертифікації та стандартів, що заохочує споживання інноваційних товарів, товарів харчування високої якості, нових медичних, будівельних, телекомунікаційних, рекреаційних, туристичних, транспортних послуг тощо сприятиме створенню відповідних умов для розвитку інновацій у туристичній та курортно-рекреаційній сферах, призведе до збільшення обсягів надання туристичних послуг.

4. Відтак інноваційний розвиток України повинен базуватися на: правовому забезпеченні інноваційної діяльності підприємств; запровадженні дієвого пільгового режиму здійснення інноваційної діяльності; удосконаленні механізмів фінансування інноваційної діяльності; забезпеченні тісної інтеграції виробництва, фінансів, науки, освіти з метою сприяння випереджаючому розвитку науково-технологічної сфери.

5. Необхідна пряма фінансова підтримка інноваційних процесів і особливо туристичної сфери України, а саме: надання безпроцентних чи пільгових позик та грантів; державне замовлення на інноваційні продукти; дотації за рахунок державного бюджету для визначених галузей, виробництв чи технологій; державні виплати провідним науковим центрам та науковцям. Оскільки у 2007 році з державного бюджету профінансовано технологічні інновації лише на суму 144,8млн.грн., тоді як іноземні інвестори профінансували – на суму 321,8млн.грн., і було витрачено 7999,6млн.грн. власних коштів. Витрати на

виконання наукових та науково-технічних робіт становили 6149,2 млн.грн., з них за рахунок держбюджету – лише 2815,4млн.грн [14].

Вирішення цих питань дасть змогу створити якісний національний туристичний продукт, здатний максимально задовольнити потреби населення, забезпечити комплексний розвиток регіонів України, створити передумови для залучення іноземних інвестицій, сприяти ефективному туристичному обміну та зміцненню іміджу України на міжнародній арені. З огляду на це, в Україні необхідно зміцнити матеріальну базу туризму, підвищити якість та розширення асортименту туристичних послуг, створити наукову базу туризму для ефективнішого впровадження інноваційної діяльності саме в туристичну сферу економіки.

Література

1. www.ariz.ru/innovation.php // 07.07.08
2. www.innovbusiness.ru // 25.06.08
3. Innovation 2006 – Senior Management Survey, Boston Consulting Group, 2006
4. www.wikipedia.org // 03.06.08
5. Закон України “Про інноваційну діяльність” № 40-IV від 04.07.2002р.
6. Конституція України. Прийнята на V сесії Верховної Ради України. — К.: Преса України, 1997.
7. Закон України “Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні” № 433-IV від 16.01.2003р.
8. Закон України “Про туризм” №324/95-ВР від 15.09.1995 р.
9. Указ Президента України “Про підтримку розвитку туризму в Україні” № 127/2001від 02.03 2001р.
10. Закон України “Про курорти” № 2026-III від 05.10.2000р.
11. www.rgd.org.ua // 18.04.08
12. <http://niss.lviv.ua> // 25.06.08
13. www.dkrp.gov.ua // 01.07.08

14. www.ukrstat.gov.ua // Управління статистики // 01.07.08

15. Алексей Имас, Инна Имас. “ Инновации в сфере разработки продуктов”. //
Новий маркетинг. 2007. – №3